

VILÁG- TÖRTÉNET

8. (40.) évfolyam 2018. 3.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **BENCSIK PÉTER**
A CSEHSZLOVÁK BELÜGYMINISZTERIUM 1968-BAN
- **HORBULÁK ZSOLT**
GAZDASÁGI REFORMKÍSÉRLETEK CSEHSZLOVÁKIÁBAN
A SZOCIALIZMUS IDEJÉN
- **MITROVITS MIKLÓS**
ÚT A KATONAI INTERVENCIÓHOZ
- **STANISLAV SIKORA**
SZLOVÁKIA A PRÁGAI TAVASZ UTÁN
- **LUKÁCS B. GYÖRGY**
1966–1971 – „HORVÁTOR SZÁG TAVASZA”
- **SZEMLE**
MITROVITS MIKLÓS, BAKI ATTILA ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Bottoni Stefano,
Katona Csaba, Martí Tibor
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Pók Attila, Poór János

8. (40) évfolyam 2018. 3.

TARTALOM

1968 mint történelem. A prágai tavasz 50. évfordulójára (Mitrovits Miklós)	371
<i>Tanulmányok</i>	
Bencsik Péter: A csehszlovák belügyminisztérium 1968-ban. Josef Pavel reformjai	375
Horbulák Zsolt: Gazdasági reformkísérletek Csehszlovákiában a szocializmus idején	399
Mitrovits Miklós: Út a katonai intervencióhoz. A prágai tavasz és a magyar pártvezetés	415
Stanislav Sikora: Szlovákia a prágai tavasz után. Változások a Szlovák Kommunista Pártban és a szlovák társadalomban, 1968. augusztus – 1969. április	445
Gaál Veronika: Kisebbségi jogvita az 1968. évi föderációs átalakítás árnyékában. Források a csehszlovákiai nemzetiségi törvény történetéhez	471
Lukács B. György: 1966–1971 – „Horvátország tavasza”	501
<i>Szemle</i>	
Gustáv Husák. Realista karrierista? (Mitrovits Miklós)	523
Vasil Biľák. Áruló vagy kollaboráns? (Baki Attila)	530

Jelen számunkat Mitrovits Miklós szerkesztette

CONTENTS

1968 as History: On the Occasion of 50 th Anniversary of the Prague Spring (Miklós Mitrovits)	371
<i>Studies</i>	
Péter Bencsik: The Czechoslovak Ministry of the Interior in 1968: The Reforms of Josef Pavel	375
Zsolt Horbulák: Economic Reform Attempts in Socialist Czechoslovakia	399
Miklós Mitrovits: Heading towards the Military Intervention: The Prague Spring and the Hungarian Party Leadership	415
Stanislav Sikora: Slovakia after the Prague Spring: The Changes in the Communist Party of Slovakia and the Slovak Society (August 1968 – April 1969)	445
Veronika Gaál: Dispute over the Minority Rights in the Shadow of the Federal Transformation of 1968: Sources on the History of the Czechoslovak Nationality Law	471
György Lukács B.: The Croatian Spring 1966–1971	501
<i>Book Reviews</i>	
Gustáv Husák: A Realistic Careerist? (Miklós Mitrovits)	523
Vasil Biľak: Traitor or Collaborator? (Attila Baki)	530

HU ISSN 0083-6265

Kiadja az MTA BTK Történettudományi Intézet
A kiadásért felel Fodor Pál igazgató
A szerkesztési, tördelési munkálatokat
az MTA BTK TTI tudományos információs témacsoportja végezte
Vezető: Kovács Éva
Tördelőszerkesztő: Zsigmondné Balázs Ildikó
Nyomdai munkák: Krónikás Bt., Biatorbágy

Szlovákia a prágai tavasz után

Változások a Szlovák Kommunista Pártban és a szlovák társadalomban, 1968. augusztus – 1969. április

Az 1968 augusztusától 1969 áprilisáig tartó hónapok fordulatokkal teli periódusnak számítanak a Csehszlovák Szocialista Köztársaság (CSSZSZK) történetében: a szovjet típusú szocializmus megreformálásának kísérlete és az azt követő konszolidáció vagy visszarendeződés (korabeli kifejezéssel „normalizáció”) közötti átmenet időszakának. Még mindig történtek ugyan erőfeszítések a demokratikus reformok alapelveinek megmentése érdekében, de a szovjet vezetés és annak a Csehszlovák Kommunista Pártban (CSKP) megbúvó „ötödik hadoszlopa” által indított közös támadás nemcsak a megszállás rendkívül gyors legitimációjához vezetett, hanem egyben az 1968. augusztus 26-i, fájdalmas emlékű moszkvai jegyzőkönyvben rögzített normák bevezetéséhez is. Az is rendkívül lényeges, hogy az egykori szlovák reformmozgalom nemhivatalos vezetőjének számító Gustáv Husák – aki 1968. augusztus végén a Szlovák Kommunista Párt (SZLKP) Központi Bizottságának (KB) első titkára lett – irányítása alatt Szlovákia már 1969. április közepére Csehszlovákia „normalizált” részévé vált, ahonnan kiindulva meg lehetett kezdeni a visszarendeződés megvalósítását az egész országban. „Mesteri” politikai teljesítményéért Husákot 1969 áprilisában a CSKP KB első titkári posztjával jutalmazták meg, s így módon a legnagyobb hatalommal rendelkező politikussá vált Csehszlovákiában.

Politikai, hatalmi harc a párton belül

Azt követően, hogy a Varsói Szerződés csapatai megszállták Csehszlovákiát, drámaian beszűkültek a CSKP reformpárti vezetésének lehetőségei, hogy elképzeléseinek érvényt szerezzen és a külső nyomással szemben manőverezni tudjon. Ennek ellenére a reformpártiak megpróbálták egyfajta „utóvédharcot” vívni, hogy a kialakult helyzetben a lehető legtöbbet megóvják az 1968 januárja után elért demokratikus eredményekből. A csehszlovák reformkommunisták akkori vezetője, Alexander Dubček szerint *„helyzetünk nem volt reménytelen. Sokfajta módszer létezett, hogy folytassuk az ellenállást. Ugyanakkor mindez attól függött,*

* A szerző a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének tudományos tanácsadója (Historický ústav SAV, Bratislava, Klemensova 19., stanislav.sikora@savba.sk).

*hogy soraink egységesek-e – fenn a tisztségviselők [egységesek-e] éppúgy, mint ahogyan a cseh és a szlovák nemzet.*¹

Az olyan alapvető kérdéseket illetően, mint Csehszlovákia szuverenitásának megvédése, a megszállókkal szembeni ellenállás, az internált csehszlovák vezetők szabadon bocsátása stb., a kezdettől fogva nem létezett semmiféle lényeges nézetkülönbség Prága, Pozsony és bármely más csehszlovák város között. A megszállással szembeni politikai ellenállásnak sem voltak nacionalista vonásai. A bevonuló magyar katonai egységek azzal találkoztak, hogy a többségben magyarok lakta Dél-Szlovákiában is egyértelműen elutasította a lakosság az inváziót. Ebben a tekintetben igencsak jellemzőek a 8. gépkocsizó lövészadosztály parancsnokának, Szűcs Ferenc vezérőrnagynak a szavai: *„Bilák országában (...) nem találtunk egyetlen olyan embert sem, aki hajlandónak mutatkozott volna a velünk való együttműködésre.”*² Az SZLKP KB Politikai Tájékoztató Irodájának jelentései szerint *„a Varsói Szerződés katonáinak a területünkre történő belépésével teljesen megszűntek a nemzeti viszálykodások. A magyar nemzetiségű állampolgárok, illetve a Csemadok egységesen felsorakoztak a CSKP KB politikája mögé, és kifejezték a pártunk és államunk képviselői iránti támogatásukat, kiálltak köztársaságunk nemzeteinek egysége, valamint a nemzetek és a nemzetiségek együttélése mellett egy egységes CSSZSZK-ban”*.³ Ez teljes mértéken logikus: a nemzeti kisebbségek csak a demokratikus politikai rendszer adta feltételek mellett tudják megfelelően érvényesíteni az érdekeiket.

Az egység még 1968 augusztusa után is létezett a CSKP szlovákiai szervezetében, az SZLKP-ban. A reformkommunisták pozícióját jelentősen megerősítette az SZLKP 1968. augusztus 26–28-i rendkívüli kongresszusa. Annak ellenére, hogy erre az ülésre már Csehszlovákia megszállását és a moszkvai tárgyalásokat követően került sor, az új Központi Bizottság összetételében radikális változásokat hajtottak végre. Az 1966-ban megválasztott 69 KB-tag közül csupán 12 tagot és 5 póttagot választottak be az új 107 fős KB-ba, ami egyben azt jelentette, hogy a legfelső pártvezetés összetétele 84 százalékban megújult. Sőt, az SZLKP Ellenőrző és Revíziós Bizottságának (ERB) 1966-ban megválasztott tagjai közül mindössze egyetlenegy személy került be a megújult vezetésbe. A kollaborációval vádolt vagy a párt konzervatív szárnyához tartozó legfelső pártvezetők közül – mint Vasil Bilák, Miloslav Hruškovič, Herbert Ďurkovič, Michal Pecho, Viliam Šalgovič, Michal Chudík, Michal Sabolčík és így tovább – senki nem került be az új KB-ba. Az SZLKP KB- és ERB-tagságra jelölt 187 fő között csupán huszonöt (vagyis 13,4 százalék) volt munkás, és az ülésen részt vevők között is csak 12,2 százalékot tettek ki a munkások.⁴ Az értelmiség teljes mértékben többségbe került, aminek köszönhetően a pártszervek egyfajta olyan klasszikus reformmozgalomként épültek fel, amelyek megoldhatták volna a szovjet típusú szocializmus korszerűsítésének bonyolult kérdéseit. Az SZLKP KB Elnökségébe a következő személyeket választották be: Gustáv Husák, Ladislav Novomeský, Viktor Pavlenda, Anton Ťažký, Ondrej Klokoč, Jozef

1 Dubček, 1998. 220.

2 Štefanský, 2008. 95. Vasil Bilák 1968. januártól augusztusig az SZLKP KB első titkára volt.

3 Štefanský, 1992b. 318.

4 Pauer, 2004. 301–302.

Zrak, Stanislav Lupták, Štefan Sádovský, Mária Sedláková, Koloman Bod'a és Robert Harenčár. A megszállás előtt mindannyian az SZLKP reformszárnyához tartoztak.⁵

Csehszlovákia megszállása után csak néhány nap állt a CSKP reformvezetésének rendelkezésére, hogy kidolgozzon valamilyen újfajta politikai irányvonalat és taktikát. Minden megfontolást figyelembe véve a következő alapvető döntést hozták meg: kihasználva a moszkvai jegyzőkönyv által biztosított lehetőségeket, valamint a párttagság körében kialakult kedvező helyzetet, az 1968. január utáni reformpolitika – mindazonáltal sokkal korlátozottabb mértékű és lassabb tempóban végrehajtandó – folytatásáról határoztak. Ehhez Dubček és követői éltek a Leonyid Iljics Brezsnyevvel még a moszkvai tárgyalások ideje alatt kötött megállapodásukkal, amelyet egyébként a moszkvai jegyzőkönyvből kihagytak, és amely szerint a CSKP XIV. kongresszusa néhány küldöttjét kooptálhatják és beválaszthatják az új Központi Bizottságba. (Az említett kongresszust már a Varsói Szerződés csapatainak bevonulása után tartották illegális körülmények között Prága egyik negyedében, Vysočanyban.) A párt reformvezetése ezt az „engedményt” tudatosan igen csak nagyvonalúan értelmezte és hajtotta végre: az 1968. augusztus 31-én zajlott CSKP KB-ülésen a vysočanyi kongresszus 80 küldöttjét, akik közül 46-an a vysočanyi Központi Bizottság tagjai is voltak, kooptálták a régi, még 1966-ban megválasztott CSKP KB-ba. Így született meg az új, 265 főt számláló CSKP KB, amelyben a reformisták jelentős túlsúlyba kerültek.⁶

Szlovákiában a helyzet továbbra is reménytelinek tűnt. *A Szlovák Kommunista Párt ülésének határozata a jelenlegi szlovákiai helyzetről* című dokumentum még harcias szellemet mutat: „Csatlakozunk pártunk akcióprogramjához, amelynek végrehajtása során megmutatjuk tetterőnket. (...) Nem engedünk a demokratikus szocializmus programjából.”⁷ Ugyanakkor nem sokkal később, közvetlenül azután, hogy a pártvezetés a moszkvai jegyzőkönyv szellemében megtette az első engedményeket, „kijózanodás” vette kezdetét a párttagság soraiban és az alacsony posztot betöltő párttisztviselők körében, ami várakozó álláspont kialakulásához és végül passzivitáshoz vezetett. Mi több, az SZLKP jelentős, tájékozatlan és dezorientált része nyíltan hangoztatni kezdte aggályait a jövőt illetően.

Arra, hogy a társadalmi életet a moszkvai jegyzőkönyv szellemében kell normalizálni – s amit az SZLKP tagjai egyre gyakrabban hallottak egyenesen Husáktól is –, a párttagok olyan nyilatkozatokkal reagáltak, amelyekből nem hiányzott a „profetikus jóslat” sem. Így például az iglói (Spišská Nová Ves) Csehszlovák Autóbusz Közlekedési Vállalat (CSAD) pártalapszervezetének tagjai attól tartottak, „vajon nem akkor fogják a helyzetet »normalizálni« nyilvánítani, ha visszatér a Novotný-féle rendszer”.⁸ A lednicrónai (Lednické Rovne) üvegyár SZLKP-alapszervezetében úgy vélték: „Husák elvtárs megnyilvánulásai arról tanúskodnak, hogy hamarosan átveszi Dubček elvtárs helyét.” Hasonló hírek terjedtek szét a Losonci (Lučenec), a

5 Štefanský, 1992b. 365.

6 *Rok šedesáty osmý*, 1969. 307.

7 Štefanský, 1992b. 295–296.

8 *O politickej situácii vo Východoslovenskom kraji, Košice, september 1968* (A kelet-szlovákiai kerület politikai helyzetéről, Kassa, 1968. szeptember). Közl: Štefanský, 1992b. 306.

Besztercebányai (Banská Bystrica) és a Zsolnai (Žilina) járásban is. A Nagykürtői (Veľký Krtíš) járásban pedig olyan vélemények, miszerint „*Dubček és Smrkovský elvtársak már nem sokáig fognak megmaradni a saját funkciójukban*”.⁹

A megszállást követően nyugtalan és szovjetellenes légkör alakult ki az országban, ez azonban egyáltalán nem akadályozta meg a dogmatikusokat és konzervatívokat abban, hogy a többség véleményétől igencsak eltérő, a Varsói Szerződés beavatkozását támogató nézeteket kezdjenek el nyíltan hangoztatni. Ezen az állásponton voltak az Állambiztonsági Hatóság Besztercebányai Kerületi Főparancsnokságának SZLKP-alapszervezeti tagjai, hasonlóképpen a Klenócban (Klenovec), Rimaszabadiban (Lehota nad Rimavicou), Ratkósebesen (Ratkovské Bystré) és Rimaszombatban (Rimavská Sobota) stb. működő helyi SZLKP-szervezetek is.¹⁰

Ebben a helyzetben elkerülhetetlennek tűnt egy megfelelő politikai irányvonal elfogadása, ami egyszerre biztosította volna a párt egységét és folytatta volna a január utáni gyakorlatot (ezt várta a párttagok, illetve a pártionkívüli lakosság nagy része), valamint végső soron megnyugtatta volna a csehszlovák politikai eseményeket figyelmesen követő szovjet vezetőket. Ez rendkívül bonyolult feladatnak tűnt, és a CSKP reformvezetése maximális erőfeszítést fejtett ki megvalósítása érdekében. Ennek a politikai irányvonalnak az elfogadására eredetileg a CSKB KB 1968. november 14–17-i ülésén került volna sor. A párt reformvezetése ismét arra törekedett, hogy folytassák a már említett, 1968. május 29.–június 1-jei CSKP KB-ülés határozatainak megvalósítását, amelyen elfogadták a „kétfrontos harcról” szóló vonalat – az egyidejű fellépést a konzervatív-dogmatikus és a jobboldali elhajlások ellen.¹¹

Annak érdekében, hogy megszerezzék a szovjet vezetők támogatását és egyúttal kifogják a szelet a konzervatívok vitorlájából, Dubček, Oldřich Černík miniszterelnök és Husák még Brezsnyevet is felkereste Varsóban, aki éppen a Lengyel Egyesült Munkáspárt V. kongresszusán vett részt. Brezsnyev a CSKP KB határozati javaslatát elviekben elfogadta, de csak azzal a feltétellel, hogy kibővíti a dokumentumot a „jobboldali veszéllyel szemben folytatott állandó harc” szükségességének tézisével, miáltal a konzervatívok és a dogmatikusok elleni küzdelem másodlagossá vált.¹² Jellemző momentumnak tűnik, hogy éppen Husák volt az a személy, aki felhívta Leonyid Brezsnyev figyelmét arra, hogy hiányzik a dokumentumtervezetből a „jobboldali veszéllyel szembeni állandó harc” tézise. Ráadásul Husák a csehszlovák pártdelegáció többi tagjának előzetes beleegyezése nélkül cselekedett.¹³ (Ez azért volt fontos lépés a részéről, mert ekkor már javában zajlott a CSKP KB első titkári posztjáért folytatott harc, és így jelentősen növelte az esélyeit annak megszerzésére.) Végső soron mindezek következtében az 1968. novemberi CSKP KB-ülésen hozott határozat belső ellentmondásokat hordozott magában. Ennek ellenére, hogy az 1968. augusztus előtti reformprogram elemeinek többségét tartalmazta,

9 Uo. 306.

10 Uo. 312.

11 Részletesebben lásd: Sikora, 2008. 122–125.

12 Doskočil, 2006. 35.

13 Dubček, 1998. 234–235.

rendkívül nagy hangsúlyt fektettek olyan megfogalmazásokra, amelyek később hozzájárultak a dogmatikus-szektás szárny érdekeinek érvényesítéséhez.¹⁴

A csehszlovák politika alakulására azonban sokkal nagyobb hatással voltak a CSKP vezető szervezeteiben végbemenő szervezeti változások. Az 1968. november 14–17-i KB-ülésen megalakították a CSKP KB Elnökségének nyolctagú végrehajtó bizottságát, amely átvette az Elnökség feladatainak nagy részét. Ebben a reformkommunisták közül csak Dubčeket és Josef Smrkovskýt, a csehszlovák nemzetgyűlés elnökét választották be. Ezzel párhuzamosan a CSKP KB-n belül létrehozták a Cseh Kerületek Pártmunkája Irányításért Felelős Irodát, amelynek hatásköre megegyezett az SZLKP KB-éval. Élére a korábban mérsékelt reformernek számító, de akkor már a szovjet követeléseket teljesíteni kész, úgynevezett „realistákhoz” tartozó Lubomír Štrougal került. E változások következtében Dubček elveszítette befolyásának jelentős részét, és a valódi hatalomgyakorlás szempontjából másodlagos fontosságú politikai szereplővé vált. Meghatározó szerepre a „realisták” hármasa – Černík, Husák és Štrougal – tett szert.

A háttérben zajló események zöme azonban rejtve maradt az SZLKP tagjai előtt, és a hivatalos forrásokból is csak a „kétfrontos harc” szükségességéről lehetett értesülni, amit lelkesen üdvözöltek a párttagok. Az SZLKP tisztségviselőinek aktíváin, amelyekből 1968. november 28-ig körülbelül ötvenet tartottak, a résztvevők úgy értékelték: „Az SZLKP KB határozata teret enged a január utáni politika pozitív vonásainak, hogy [a párt] eltávolodjon a szélsőséges erőktől és folyamatoktól, függetlenül attól, hogy azok jobboldali vagy baloldali jellegűek. Ezekről a dokumentumokról úgy vélekednek [az SZLKP tagjai], hogy reális kiutat jelentenek a jelenlegi politikai helyzetből.”¹⁵

Ez a hozzáállás teljesen érthető volt azokban a napokban a szlovákiai párttagok részéről, akik mégiscsak kommunisták voltak, és semmiféle megértést nem mutattak a különböző „burzsoá demokrata” csoportok radikálisnak minősülő követeléseire iránt, ráadásul ezek a nézetek leginkább a köztársaság cseh részeiből származtak. Az egyszerű párttagok többsége számára a csehszlovák föderáció alkotmányának elfogadása, valamint a demokratizálódási folyamat folytatásának garantálása a demokratikus követelések nagy részének teljesítését jelentette, a számukra idegen, szélsőséges jobb- és baloldali igényeket amúgy sem támogatták. Ezenkívül – a hosszan tartó intenzív társadalmi feszültségek hatására – nemcsak a párttagok, de a lakosság nagy része körében is a fáradtság jelei mutatkoztak, és az állampolgárok nyugalmat szerettek volna már azelőtt is, hogy a CSKP KB novemberi ülésén egy határozat formájában elfogadták a „helyes útra” vonatkozó útmutatásokat.

A csehszlovákiai, ezen belül a szlovákiai politikai helyzet fokozatosan megváltozott. A „szövetségesek”, vagyis a Szovjetunió és annak helyi támogatóinak a nyomásgyakorlása, ahogyan a korábban említett határozat kiegyensúlyozatlan és „rugalmas” megfogalmazásai széles körű differenciálódási folyamatot idéztek elő a

14 Bővebben lásd: Vondrová–Navrátil, 2001. 585–602.

15 SNA (Szlovák Nemzeti Levéltár), fond (f.) ÚV KSS [SZLKP KB], zasadanie (zas.), predsedníctva (P) ÚV KSS [az SZLKP KB Elnökségének ülése] 2. 12. 1968. *Informácia o ohlasoch na novembrové zasadnutie ÚV KSCĽ a ÚV KSS* (Információk a CSKP KB és SZLKP KB novemberi ülésének visszhangjáról), doboz (k.) szám, (č.) 1216.

pártvezetésben, illetve a párttagság köreiből, ami 1968 augusztusa után jelentős mértékben megváltoztatta a CSKP-ban és az SZLKP-ban uralkodó politikai állapotokat.¹⁶ Kétségkívül Husák volt az, aki a legtöbbet profitált az SZLKP-n belül lezajló változásokból. A fejlemények nemcsak hogy az ő elképzelései szerint alakultak, hanem egybeestek személyes politikai érdekeivel is. Husák Ludvík Svobodával, a CSSZSZK elnökével együtt már az 1968. augusztus 23–26-án zajló moszkvai tárgyalások idején megalapította az úgynevezett „realista” szárnyat, s az ehhez csatlakozó politikusok készek voltak támogatni a szovjet vezetés számára leglényegesebb követeléseket – ezek közül a legfontosabb a CSKP XIV., rendkívüli (vysočanyi) kongresszusán hozott határozatok visszavonása volt. Hasonlóképpen sikeresen „megtörpedőzték” a Dubček vezette reformerek több politikai akcióját. Husák nemcsak elosztotta a vele szembeni bizalmatlanságot (mivelhogy korábban Szlovákiában ő számított a demokratikus folyamatok vezető személyiségének), hanem egyben felhívta magára a szovjet vezetők figyelmét is, akik úgy tekintettek rá, mint Dubček potenciális utódjára a CSKP-ban.¹⁷

Husák a szovjeteknek tetsző irányvonalat követett az SZLKP 1968. augusztus 26–28-i rendkívüli kongresszusán is. Jó politikai ösztöneinek köszönhetően megérezte, hogy a szovjet vezetőknek elégük lett az elmúlt nyolc hónap meg nem valósuló ígéreteiből, amelyek vagy a Dubček vezette reformcsoporttól, vagy a CSKP konzervatívjaitól (Alois Indra, Drahomír Kolder, Vasil Biľák stb.) származtak. Ők már konkrét és határozott politikai tetteket vártak. Husáknak pedig már azon az augusztusi ülésen sikerült ezeket az alapvető cselekedeteket véghezvinni! Képes volt meggyőzni a küldötteket, hogy határolódjanak el a rendkívüli (vysočanyi) kongresszus szellemiségétől (ami a szovjet vezetés érdeke volt), továbbá a saját szándékai megvalósításához megszerezte a küldöttek támogatását a moszkvai tárgyalások megállapodásainak elismeréséhez és a csehszlovák politikai-hatalmi rendszerbe való átültetéséhez. A moszkvai jegyzőkönyv előírásainak merev betartása lett Husák politikai krédója. Mi több, semmiféle politikai lavírozást nem tűrt meg annak érdekében, hogy a demokratikus reformnak legalább néhány alapvető posztulátumát megőrizték. Az SZLKP KB szeptember 5-i ülésén kijelentette, hogy a moszkvai jegyzőkönyvből fakadó kötelezettségeket „nem lehet semmilyen trükkel vagy csalással” kijátszani.¹⁸

Egy idő után Dubček is rájött arra, hogy a reformok megmentése során a legnagyobb akadályt nem Vasil Biľák – akit „bigott idiótának” nevezett – jelenti, hanem Husák, mivel az SZLKP KB első titkári pozíciójából Dubček összes erőfeszítését szándékosan hátráltatta.¹⁹

16 Bővebben: Sikora, 2008. 68–91.

17 Alekszej Koszigin, a Szovjetunió minisztertanácsának elnöke a moszkvai találkozó idején azt mondta Zdeněk Mlynářnak, a CSKP KB titkárnak: „Husák elvtárs egy igazán rátermett elvtárs és kiváló kommunista. Előtte nem ismertük őt, de most igencsak nagy hatást gyakorolt ránk.” Lásd: Mlynář, 1990. 240.

18 SNA, f. ÚV KSS, zas. ÚV KSS 5. 9. 1968. Referát prvého tajomníka ÚV KSS G. Husáka (A SZLKP KB első titkárnak, G. Husáknak a beszámolója), k. č. 1881.

19 Reiman, 2002. 142.

Mindez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy Husák legalább látszólag ne vett volna részt a korábban említett „kétfrontos harcban” és ne kötelezte volna el magát az augusztus előtti demokratizálódás folytatása mellett.²⁰ Csakhogy mindig arra törekedett, hogy a moszkvai jegyzőkönyvvel és a Szovjetunió vezetőinek érdekeivel összhangban cselekedjen. A végén még az egykori támogatói is észrevették, hogy politikai gyakorlatában 1968 őszétől „*egyre erősebb volt az ellentmondás aközött, amit csinált, és amit mondott*”.²¹ Eközben a CSKP legfelsőbb szerveinek meghatározó vezetői közül egyre többen csatlakoztak a realistákhoz, például Štrougal, Jan Piller, O. Černík, Evžen Erban, Čestmír Císař stb., a szlovák politikusok közül pedig Štefan Sádovský, Jozef Lenárt, Peter Colotka és mások léptek be ebbe a szárnyba. Husák összefogta és felsorakoztatta maga, illetve a „realista” ideológia mögé a CSKP KB szlovák tagjait, ily módon egy olyan erős blokkot hozott létre, amelynek hozzájárulása nélkül gyakorlatilag semmit sem lehetett megvalósítani a csehszlovák politikai döntéshozás felső szintjén.²²

Az SZLKP-vezetés politikai helyzete és a „realista” szárnynak az egész csehszlovák politikai spektrumban elfoglalt helye szempontjából jelentős lépésnek tűnt, hogy a CSKP KB teljes konzervatív szárnya – Alois Indra, Drahomír Kolder, Bílak, Otakar Rytíř, Antonín Kapek és mások – Peter Colotka, a Csehszlovák Szövetségi Köztársaság Szövetségi Gyűlésének elnöke mögé sorakozott fel. Igaz, eltérő politikai-motivációs okokból, de a szlovák képviselők ezzel a frakcióval együtt szavaztak a legfelső pártszervben.²³ A szlovák realisták egyre inkább eltávolodtak a CSKP vezetésének eredeti reformszándékaitól. Ekkor jött létre a realisták és a konzervatívok politikai együttműködése, ami később kiteljesedett, és rányomta a bélyegét az 1969–1970-ben zajló „normalizációra”.

Karizmatikus személyiségének és kiváló retorikai képességének köszönhetően Husák azt a benyomást keltette politikai tevékenysége során, hogy a megszállás durva valóságában az általa támogatott lépések jelentik a legoptimálisabb megoldást, valamint ő maga az egyetlen garancia arra nézve, hogy nem fog bekövetkezni a legrosszabb, és minden egyfajta közép-európai illendőség határain belül fog lezajlani. Az első titkár ezt olyan meggyőzően csinálta, hogy a politikailag tapasztalt és művelt, külföldre emigrált Milan Šimečka úgy nyilatkozott róla 1984-ben: „*A mai napig ezt állítja, és néha hajlamos vagyok megérteni az ő meggyőződését*.”²⁴ Nem meglepő, hogy Husák rövid idő alatt megszerezte a 107 fős SZLKP KB többségének támogatását. A KB-t akkor leginkább a kommunisták új generációja, vagyis az 1940-es években születettek, többségében a tudomány, az oktatás és a tömegtájékoztató területén dolgozók alkották. Nekik semmiféle közük nem volt az 1950-es évek törvénytelen ségeihez, morális szempontból makulátlannak tűntek,

20 Husák felszólalásait a CSKP Központi Bizottság 1968. augusztus 31-i és november 16-i ülésén lásd: Vondrová–Navrátil, 2001. 248–252., 576–580.

21 Plevza, 1991. 117.

22 Doskočil, 2006. 65.

23 Štefanský, 1992a. 144–145.

24 Šimečka, 1984. 31.

ugyanakkor nem rendelkeztek komoly politikai gyakorlattal ahhoz, hogy ellen tudjanak állni a tapasztalt és rendkívül tehetséges politikus – Husák – érveinek.²⁵

A CSKP irányzatai között a realistáktól jobbra helyezkedtek el a *mérsékelt reformkommunisták*, akik elismerték a reformok szükségességét, de nem követelték a rendszer alapvető megváltoztatását, és a változásokat fokozatosan akarták megvalósítani. Ők is ragaszkodtak a párt vezető szerepéhez, amit azonban szerettek volna demokratikusabbá tenni. A párt vezető szerepének elvét mindazonáltal semmi esetre sem akarták feladni, sőt kitartóan ellenálltak minden az ellen irányuló támadásnak. Fontos tényezőnek bizonyult, hogy ezt a szárnyat leginkább hivatásos politikusok alkották, akik folyamatosan szemük előtt tartották saját politikai ambícióikat, s ez nem kis szerepet játszott politikai működésükben. A CSKP vezetői közül e csoport radikálisai közé tartozott Josef Smrkovský és részben Čestmír Císař. Sokkal mérsékeltebb volt Dubček, Oldřich Černík, Bohumil Šimon, Josef Špaček, Zdeněk Mlynář, Štefan Sádovský stb. 1968 augusztusa után ez a frakció fokozatosan szétesett és veszített jelentőségéből. A mérsékelték egy része (Smrkovský, Zdeněk Mlynář) a radikális reformkommunistákhoz, a másik fele pedig a realistákhoz (Černík, Císař, Sádovský) csatlakozott.²⁶

Az SZLKP vezetésében azok tartoztak a mérsékelt reformkommunisták közé, akik a „kétfrontos harcot” párhuzamos küzdelemnek tekintették a konzervatív-dogmatikus, illetve a jobboldali, szocializmusellenes veszéllyel szemben. Ráműtötték arra is, hogy veszélyes a CSKP-ban és az SZLKP-ban lévő konzervatív elemek tevékenységét alábecsülni. Viktor Pavlenda közgazdász, aki a reformkommunisták egyik legjelentősebb képviselőjének számított, az SZLKP KB 1968. november 19–20-i ülésén aláhúzza: „A megújulást hangsúlyozva mindenekelőtt azok érdekeibe gázolok, akik tegnapig torzítottak [a rendszert] (...), másrészt a szocializmust hangsúlyozva elsősorban azok érdekei kerülnek szóba, akik képtelenek megbékélni a szocializmussal mint társadalmi rendszerrel.”²⁷ Számukra az alapvető politikai platformot továbbra is az 1968 áprilisában elfogadott akcióprogram jelentette, de azt nem dogmatikus módon értelmezték, figyelembe vették a változó bel- és külpolitikai körülményeket. Ugyanezen az ülésen egy újabb jelentős reformkommunista, Jozef Zrak kijelentette: „A Központi Bizottság nem tekintette az akcióprogramot sem dogmának, sem titkos dokumentumnak, pont ellenkezőleg, egy nyilvános dokumentumnak tekintette. (...) Hibát követnénk el, ha annak minden egyes felülvizsgálatát, pontosítását, megváltoztatását az akcióprogram és a január utáni irányvonal elárulásaként értelmeznénk.”²⁸ Ennek a politikai platformnak a tagjai voltak az SZLKP vezetői közül Bohumil Graca, Anton Ťažký, Július Turček, Milan Strhan, Samuel Falán, Róbert Harenčár, Koloman Boďa, Mária Sedláková, Štefan Šebesta, Stanislav Lupták és mások.

25 Štefanský, 1992b. 364.

26 Doskočil, 2006. 62–63.

27 SNA, f. ÚV KSS, zas. ÚV KSS 19.–20. novembra 1968. *Diskusný príspevok V. Pavlendu* (V. Pavlenda hozzászólása), k. č. 1882.

28 Uo. J. Zrak hozzászólása.

A CSKP vezető szerveiben létrejött irányzatok között a jobbszélien helyezkedtek el a *radikális reformkommunisták*. Továbbra is marxisták maradtak, de ideológiai és politikai szempontból fokozatosan szakítottak a szocializmus szovjet, úgynevezett lenini felfogásával. Legfőképp azért, mert elutasították a párt hatalmpolitikai gyakorlatát és az erőszak alkalmazását – mint politikai módszert – a párton és a társadalmon belüli ellenzéssel folytatott harcban. Elfordultak a marxizmus–leninizmus hivatalos felfogásától, és a rendszer humanizálását és demokratizálását követelték. Hangsúlyozták a csehszlovák sajátosságokat a szocializmus építésében, összehasonlították azokat a szovjet mintával, rendre rámutatva a hazai demokratikus hagyományokra és a szocialista mozgalom fejlettségére. Támogatták a lehető legtöbb állampolgár részvételét a közéletben, és a szólásszabadság hívei voltak. Azt állították, hogy a CSKP csak abban az esetben tarthat igényt a vezető szerepre, ha ehhez megkapja a nép természetes, feltétel nélküli támogatását. Gazdasági téren egyetértettek Ota Šik 1965-ös gazdasági reformjával, amelynek megvalósítása során összeegyeztették az olyan, korábban antagonisztikusnak tűnő gazdasági kategóriákat, mint a terv és a piac, ezáltal kibővítették az 1968. január utáni, a CSKP akcióprogramjában megfogalmazott politikai célokat.²⁹

Az SZLKP-ban lévő politikai differenciálódás tekintetében fontos és jellegzetes volt, hogy a CSKP vezetésében a radikális kommunisták között nem volt egyetlen egy szlovák sem, Szlovákiában híveik inkább a különféle tömegtájékoztatási eszközök körül tömörültek. Ahogyan azt már említettük, a CSKP KB minden szlovák tagja a Husák-féle „realista” irányzat mögé állt, és a pártban egy igen erős hatalmi csoportosulást hoztak létre. A CSKP KB-n belül a legjelentősebb radikális kommunista politikusok mind cseh nemzetiségűek voltak: František Kriegel, Karel Kosík, Ota Šik, František Vodsloň, Jiří Hájek, Václav Slavík, Oldřich Starý, Marie Miková, Vladimír Kabrna, Vladimír Kadlec, Josef Borůvka, Josef Macek, Martin Vaculík stb.³⁰

Husáknak, az SZLKP vezetőjének sikerült fokozatosan eltávolítania a radikális reformpártiakat a CSKP szlovákiai szervezeteiből és befolyása alá vonni a hírközlő eszközöket. Korántsem véletlen, hogy szoros kapcsolat alakult ki a Szlovákiában lévő radikális reformkommunisták és a tömegtájékoztatási eszközök között, mert ez volt az a szféra, amelyben különösképpen otthonosan mozogtak. A szlovák média ellenőrzés alá vonása azonban egyúttal a szlovák radikális reformkommunisták eltávolításához vezetett.³¹ Igaz, ez a folyamat aránylag hosszú ideig tartott, és közben a radikális reformkommunisták viszonylag nagy ellenállást tanúsítottak.

Husáknak és követőinek média ellen folytatott összehangolt hadjáratát az indokolta, hogy a csehszlovák tömegtájékoztatási eszközök 1968 augusztusa előtt kulcsszerepet játszottak az események során, így a kérdésre a moszkvai jegyzőkönyvben is kitértek. A CSKP reformvezetése ugyanis egyetlen más területen sem távolodott el annyira a szocialista társadalom lenini koncepciójától, mint a tömegmédia terén. A csehszlovák kormány már 1968. augusztus 30-án megalapította a

29 Doskočil, 2006. 60–61.

30 Uo.

31 Bővebben lásd: Sikora, 2008. 71.

Sajtó- és Tájékoztatási Hivatal és annak szlovák testvérszervezetét (Szlovák Sajtó- és Tájékoztatási Hivatal – Slovenský úrad pre tlač a informácie, ismert rövidítésével: SÚTI), amelynek első intézkedései közé tartozott a valótlan, félrevezető hírek terjesztése, majd a cenzúra bevezetése a sajtóban, a rádióban és a televízióban. A csehszlovák tömegtájékoztatási eszközök ettől kezdve nem bírálhatták a Szovjetuniót és a többi szocialista országot, a cikkekben és a kommentároknak tilos volt a megszálló egységek bírálata (eleve a „megszállás” szót sem használhatták), és arról sem lehetett adatokat közölni, hogy az invázió hány halálos áldozattal és milyen anyagi károkkal járt.

Ha számba vesszük a betiltott témákat, kiderül, hogy még mindig léteztek olyanok, amelyekről írva a szlovák újságírók kipróbálhatták „éles tollukat”. Ezt ellensúlyozandó, Husák és az SZLKP KB ideológiai ügyekért felelős titkára, Bohuslav Graca már 1968. szeptember elején meghozták első jelentős konszolidációs döntésüket, amely a szlovák újságok és napilapok szerkesztőségeit érintette. Az újságírók soraiból kellett kiválasztani a cenzorokat, ami igen hatásos és csaknem jezsuita szigorúságú intézkedés volt, amely szemmel láthatóan magán viselte Husák keze nyomát. Az új cenzor, ahogy Helena Dzvóníková újságíró nő visszaemlékezett, egyszerűen azt mondta a kollégáinak: *„Ha főnök lennék, kiadnám [az írást], és most azonnal. Azonban mint cenzor azt kell mondanom, hogy nem!”* Dzvóníková úgy folytatta, hogy a *„cenzorok választása volt az első kollektív hibánk, a morális züllés útjának kezdete”*.³²

Husák egyre növelte a szlovák újságírókra nehezedő politikai nyomást. Már az SZLKP KB 1968. szeptember 5-én tartott ülésén is ragaszkodott ahhoz, hogy az újságírók türelmesen, készségesen és fegyelmezetten tartsák be a pártvezetéssel kötött megállapodásukat, majd egyszer csak fenyegetni kezdett: *„Amennyiben nem mutatnak e tekintetben készséget, kénytelenek leszünk adminisztratív intézkedéseket hozni.”*³³ Hasonló stílusban folytatta az SZLKP 1968. november 19–20-i ülésén, de akkor már *„káderintézkedésekről”* beszélt.³⁴

Közvetlenül az SZLKP novemberi értekezlete után kezdetét vette a teljes körű ellenőrzés megvalósításának következő szakasza a szlovák tömegtájékoztatás területén. Ennek legfőbb eszköze a SÚTI létrehozása volt, valamint az említett szerv befolyásának és felügyeletének biztosítása az újságok, a folyóiratok, a rádiók és a televíziók működésében. A szerkesztőségekben nekiláttak a megbízható emberek hálózatának kiépítéséhez. Ezeknek a személyeknek az volt a feladatuk, hogy *„ügyeljenek a párt és a kormány érdekeinek védelmére, és a főszerkesztővel együtt közösen szervezzék meg a publikálás előtt álló anyagok tartalmának szerkesztőségen belüli előzetes ellenőrzését”*.³⁵ Amennyiben a szlovák újságírók továbbra is folytatják az ellenállást, akkor a SÚTI-nak *„kombinálnia kell a pozitív viszonyulást (...) a represszív módszerekkel, felhasználva a »cukor és korbács« jól ismert módszerét”*.³⁶

32 Čomaj–Vereš, 1990. 185.

33 SNA, f. ÚV KSS, zas. ÚV KSS 5. 9. 1968. Referát G. Husáka (G. Husák beszámolója), k. č. 1881.

34 SNA, f. ÚV KSS, zas. ÚV KSS 19.–20. 11. 1968. Referát G. Husáka (G. Husák beszámolója), k. č. 1882.

35 SNA, f. ÚV KSS, zas. ÚV KSS 25. 11. 1968. Správa o budovaní a činnosti Slovenského úradu pre tlač a informácie (Jelentés a Szlovák Sajtó- és Tájékoztatási Hivatal létrehozásáról és munkájáról), k. č. 1216.

36 Uo.

Annak érdekében, hogy fokozzák a politikai nyomást a tömegkommunikációs eszközökre, minden hónapban egyszer sajtókonferenciát tartottak nagyszámú újságíró részvételével, s ezeket „a hibás politikai kérdések” megvitatásának szentelték. Ezeken az alkalmakon az SZLKP KB elnökségi tagoknak szintén fel kellett lépniük. Ondrej Griešt, a SÚTI igazgatóját rendszeresen meghívták az SZLKP KB elnökségi ülésére, ha azon a szlovák tömegtájékoztatási eszközök tevékenységéről tárgyaltak. Naponta értékeléseket készítettek az újságok, folyóiratok, rádiók és televíziók napi munkájáról, s amennyiben hiányosságokat észleltek, azonnal intézkedéseket kellett hozni.³⁷

Mindezen intézkedések ellenére, noha ezeket lelkiismeretesen végrehajtották a gyakorlatban, Husák az SZLKP KB 1969. március 12-i ülésén azt mondta: „Nem békülhetünk meg ma sem azzal, hogy az emberek egy része a szólásszabadságot félrevezető gondolatok, dezinformációk, olyan nézetek és álláspontok terjesztésére használja fel, amelyek nem egyeznek a párt irányvonalával, amelyek károsak számunkra (...), amelyek megzavarják a konszolidáció folyamatát.”³⁸ Hozzátartozik azonban az igazsághoz az is, hogy a szlovák médiát – összehasonlítva a cseh tömegkommunikáció helyzetével – már csaknem teljes mértékben ellenőrizték, a cenzúra sokkal szigorúbban működött, és a hivatalok erélyesebben léptek fel. Ezért megállapíthatjuk, hogy ekkorra a radikális reformkommunisták befolyása teljesen eltűnt Szlovákiában, és annak ellenére, hogy ez az irányzat már az úgynevezett „kora tavasz” időszakában (1963–1967)³⁹ felbukkant és szinte kizárólag a médiához kapcsolódott, megszűnt létezni.

Néhány kiváló radikális reformkommunista „túlélte” az első időszakot, és részt vett az SZLKP KB plénumban, sőt néhányan még benne maradtak az apparátusban is. Ugyanakkor jellemző módon valamennyien a tudomány és a kultúra területén dolgoztak. Az irányzat legjelentősebb személyiségének Pavol Števček irodalomkritikus számított. Az 1969. március 12-i SZLKP KB-ülésen ő keveredett a legélesebb konfliktusba Husákkal, mivel lesújtó kritikával illette az első titkár „realista” politikáját. Többek között kijelentette, hogy az SZLKP vezetése „a politikai elvek megvalósítása során nyugtalan, sőt intoleráns. Már önmagában az, hogy augusztus után kétféle lehetőségünk maradt csak – vagy alávetjük magunkat, vagy a katasztrófával járó alternatívát választjuk –, fejlődési perspektíváinkat nem [általunk] választott módon lecsökkentette. Ennek következményeit (...) már érezzük: a polgárok szerepvállalásának általános visszaesését, a politikai aktivitás elfojtását, valamint hogy a politikai tevékenység a pártban ismét az apparátusra tevődött át.”⁴⁰

Števček szerint a hallgatólagosan elfogadott politikai helyzet vezetett el ahhoz a dogmatikus felfogáshoz, miszerint „mi, vezetők vagyunk a tévedhetlen

37 Uo.

38 SNA, f. ÚV KSS, zas. ÚV KSS 12. 3. 1969. *Správa o činnosti predsedníctva ÚV KSS a o hlavných otázkach súčasnej politickej situácie* (Jelentés az SZLKP KB Elnöksége tevékenységéről és a jelenlegi politikai helyzet legfontosabb kérdéseiről), k. č. 1885.

39 Bővebben lásd: Londák–Síkora–Londáková, 2002. 129–131., 278–291.

40 SNA, f. ÚV KSS, zas. ÚV KSS 12. 3. 1969. *Diskusný príspevok P. Števčeka* (P. Števček hozzászólása), k. č. 1885.

középpont; akik baloldalon vannak, potenciális szövetségeseink, mivelhogy szívükön viselik a szocializmus sorsát (...) – akik pedig jobboldalon [állnak], rosszabbak az ördögnél. (...) Természetesen a kommunisták ilyenfajta osztályozási módja rendkívül egyszerű és csábító. Nem csodálkozom, hogy ez alapján már buzgón dolgoznak a napszámosok és a papagájok.”⁴¹ Števček szembeszállt Husáknak a szlovák tömeg-tájékoztató eszközöket elítélő támadásával is: „Az általánosításnak és a kritika elutasításának legsúlyosabb következménye, hogy senkinek, de mindenkinek szól: gátolja mindenki tevékenységét, mindenkire rávetül a gyanú árnyéka, és létrehozza a félelem atmoszféráját, a szellemi szabadság hiányát.”⁴²

Husák válasza rendkívül szigorú volt, és világosan jelezte az 1968. január előtti politikai gyakorlat visszatérését, vagyis azt, amikor a hozzászólónak alapjában egyet kellett értenie a beszámolóval: „Števček elvtárs beszéde az elsőtől az utolsó szóig ellenzéki beszéd, amely ellentétes a hatályban lévő, a pártkongresszuson elfogadott alapvető dokumentumainkkal. (...) El kellene gondolkodni [Števčeknek] azon, hogy mit is szeretne. A kongresszus megválasztotta őt, és irányvonalat adott. Követni akarja ezt, vagy nem? Tagja annak a szervnek, amely a határozatokat hozza.” Husák felvetette, vajon a határozatok mindenkire vonatkoznak és kötelezőek, csak Števčekre nem. Ezenkívül még sóhajtva hozzátette: „Aggaszt engem ez az ügy, mert elsősorban nemcsak az ő felszólalásáról van szó, hanem egyes értelmiségi csoportok hozzáállásának kérdéséről.”⁴³ Az SZLKP KB plénümán elhangzott hozzászólások tükrében megállapítható, hogy ekkor mindössze három radikális reformkommunista tagja volt a KB-nek: Ján Uher, Ladislav Košťa és Jozef Rozboril.

A radikális reformkommunisták behatoltak a konzervatívok egykori bástyájába: az SZLKP KB apparátusába – ez szintén az 1968. augusztus után az SZLKP-ban kialakult rendkívül kedvező politikai konstelláció eredménye. Vezetőjük az SZLKP KB Ideológiai Osztályának titkára, Miroslav Kusý volt. Husáknak az SZLKP KB 1969. március 12-i ülésén elhangzott szavai szerint Kusý „szemben a CSKP KB novemberi határozatával (...), az SZLKP KB Elnökségének gyakorlati, napi irányvonalával, olyan cikkekkel és megnyilvánulásokkal – szó szerint – árasztotta el a szlovák és a cseh sajtót, rádiót és televíziót, amelyekben egy sor, pártunk politikáját érintő lényeges kérdésben jobboldali-oppportunista álláspontot foglalt el, és nyilvánosan vitatkozott pártunk Központi Bizottságának elvi dokumentumaival”.⁴⁴

Azonban Kusý legjobban a *Smena* (Műszak) című ifjúsági napilapnak adott interjújával dühítette fel Husákot, azt állította ugyanis, hogy a tájékoztatási eszközök legfontosabb dolga a hatalom ellenőrzése.⁴⁵ Kusý gondolatai különösen felháborítóak voltak az első titkár számára, mivel azok teljes mértékben ellentétesek voltak a szovjet típusú szocializmus építésének és működésének gyakorlatával, illetve

41 Uo.

42 Uo.

43 Uo. Záverečné slovo G. Husáka. (G. Husák zárszava).

44 SNA, f. ÚV KSS, zas. ÚV KSS 12. 3. 1969. *Správa o činnosti predsedníctva ÚV KSS a o hlavných otázkach súčasnej politickej situácie* (Jelentés az SZLKP KB Elnöksége tevékenységéről és a jelenlegi politikai helyzet legfontosabb kérdéseiről), k. č. 1885.

45 Uo.

a reformkommunisták politikai és ideológiai elképzeléseinek meghatározó részét képezték. Különösképpen azért neheztelt Husák, mert már említett „realista” vonala abból indult ki, hogy a Szovjetunió – és ily módon végső soron a saját – érdekeit minél jobban kiszolgálja. Kusýt 1969. február 17-én felmentették tisztségéből, de nem sokkal később megváltoztatták a döntést, melynek értelmében végül március 1-jén „közös megegyezés alapján” nyugállományba vonult.⁴⁶ Ezt követően az SZLKP KB apparátusának ezt a nagyon fontos részét Husák egy rövid időre közvetlen ellenőrzése alatt tartotta: csak 1969. május 31-én választották meg az SZLKP KB Ideológiai Osztályának új vezetőjét, Vasil Bejdát.⁴⁷

Az SZLKP politikai spektrumában a *konzervatívok* képezték a következő irányzatot, ők viszont egyáltalán nem alkottak homogén csoportot. Alapvetően két csoportra voltak oszthatók: az 1968 előtti, Novotný-féle „ókonzervatívokra” és a „neokonzervatívokra”, akik eredetileg mérsékelt reformkommunisták (vagy inkább Novotný-ellenesek) voltak. A két csoport az 1968. március 23-i drezdai találkozón, amelyen a keleti blokk hat államának képviselői is jelen voltak, talált egymásra. A szakirodalomban és a dokumentumokban „dogmatikusoknak” és „szektásoknak” nevezik őket. A két csoportot az kötötte össze, hogy elutasítottak bármilyen reformot; a politikai és a gazdasági kérdések esetében ragaszkodtak a hagyományos, 1968 januárja után gyakran kritizált irányelvekhez; illetve az ehhez az irányzathoz tartozók közül jó néhányan részt vettek az 1950-es évek törvényteleniségeiben. Az idetartozók közül sok személy nem rendelkezett megfelelő képzettséggel, kulturális és műveltségi háttérrel. A magasabb szintű vezetők közül – mind állami vonalon, mind a párton belül – csak Vasil Biľak tartozott ehhez az irányzathoz, vele szorosan együttműködött Indra, Kolder, Karel Hoffman, Rytíř, Oldřich Švestka, Kapek, Miloš Jakeš stb.⁴⁸

Teljesen más volt a helyzet Szlovákiában. Egyetlen konzervatív sem került be az SZLKP KB-ba és annak Elnökségébe, így tevékenységüket az SZLKP központi szervein kívül kellett kifejteniük. A konzervatív szárnyhoz tartoztak az „ókonzervatívok”, mint Michal Chudík, František Dvorský, Michal Sabolčík, Rudolf Cvik, Matej Lúčan, Július Lörincz stb., illetve a „neokonzervatívok”, többek között Miloslav Hruškovič, H. Ďurkovič, Michal Pecho, Viliam Šalgovič, V. Bejda, František Hagara és még mások. A korábban említett Biľak „neokonzervatív” volt. A konzervatív vonulat létezésére néha a „realista” Husák szintén utalt, és egy olyan csoportként jellemezte, amelynek tagjai „kritikai-nihilista” nézőpontból értékelték a Csehszlovákiában és a CSKP-ban 1968 januárja után lezajlott változásokat. Az SZLKP KB 1968. november 19–20-i ülésén még azt is mondta róluk, hogy esetükben lényeges szerepet játszottak „a személyes tényezők, a támadások miatti sértődöttség, a megaláztatottság, a tisztségüktől való megfosztás (...), de az elmúlt években minden kétséget kizáróan léteztek konzervatív nézetek”.⁴⁹ Az első titkár mint „realista” békülékeny

46 SNA, f. ÚV KSS, zas. P ÚV KSS 10. 3. 1969. *Uznesenie 28. schôdze predsedníctva ÚV KSS* (Az SZLKP KB Elnökség 28. ülésének határozata), k. č. 1224

47 Štefanský, 1992a. 152.

48 Doskočil, 2006. 66–67.

49 SNA, f. ÚV KSS, zas. ÚV KSS 19.–20. 11. 1968. *Referát G. Husáka* (G. Husák beszámolója), k. č. 1882.

hozzáállást mutatott a konzervatívok esetében, mivel a pártfőtitkár bizonyára számolt azzal az eshetőséggel, hogy egyszer majd velük kell összefogni.

Az SZLKP KB-ban helyet foglaló radikális reformkommunisták viszont élesen reagáltak arra a veszélyre, hogy ez a kompromittálódott politikai áramlat újra életre kel. Ján Uher például így figyelmeztetett: „*Ha a múltban a súlyos tapasztalatokból kifolyólag a szektás irányzat ellen voltunk (...), manapság, mindaz után, ami történt, még inkább ellene kellene lennünk. Milyen perspektívát, milyen programot ajánlanak? Nem kínálnak semmi mást, mint különböző változatait annak, ami már volt, és ami alaposan diszkreditálódott.*”⁵⁰ Štefan Mikulčík az SZLKP KB 1969. március 12-i ülésén szintén felhívta a figyelmet arra, hogy „*senki sem próbálkozhat meggyőzni minket, hogy itt nem létezik semmiféle baloldali veszély, vagy hogy már jelentéktelen. Jelentősnek tartjuk ezt a veszélyt, mivel következményei és perspektívái vannak.*”⁵¹

A szlovák konzervatívok vezető politikusa, Vasil Biľak kezdetben csak a cseh országrészben tevékenykedett. Először aktívan részt vett a radikális kommunista Smrkovský ellen folytatott lejárató kampányban, mégpedig olyan brosúrák segítségével, mint az *Egy politikus két arccal* és a *Smrkovský metamorfózisa*. Később kiadták és illegális úton terjesztették az ostravai népi milíciák novemberi aktíváján elhangzott beszámolóját, amelyben többek között befekettette az SZLKP augusztusi rendkívüli kongresszusát.⁵² Paradoxon, hogy Biľaknak annak ellenére sem volt nagy sikere Szlovákiában, sőt még a kelet-szlovákiai munkások körében sem, hogy maga is onnan származott. Rozboril, az SZLKP KB tagja, az 1969. március 12-én tartott KB-ülésen beszámolt arról az esetről, amikor „*a bártfai [Bardejov] cipőüzem dolgozói sztrájkjal fenyegetőzve nem engedték be [Biľakot] a gyárba, illetve más aktívákról is a hátsó kijáraton keresztül kellett távoznia.*”⁵³

Valószínűleg Husák már akkor a jövőre gondolt, amikor 1969. április közepén – a hatalomátadásról szóló tárgyalások idején – Biľaknak és követőinek jelentős engedményt tett: megígérte, hogy a CSKP konzervatív irányzatához tartozó politikusokat nyilvánosan megszabadítják attól a vélekedéstől és jelzőtől, miszerint ők „*árulók és kollaboránsok*”. Valóban, 1969. április 16-án – tehát egy nappal azelőtt, hogy első titkárrá választották Husákot – a CSKP KB Elnökség Végrehajtó Bizottsága elfogadta *A párt néhány tisztségviselője elleni indokolatlan vádakról* című határozatot. Ezzel a realisták (Husák, Štrougal) a jövőre nézve hatalmas terhet vettek a vállukra: a konzervatívokat a CSKP KB 1969. áprilisi ülése után továbbra is az „*ötödik hadoszlop*nak” tartották Csehszlovákiában. A konzervatívok végül is így módon arra kényszerítették a „*realistákat*”, hogy lépjenek át olyan határokat, amelyeket ők egyáltalán nem akartak.⁵⁴

50 Uo. *Diskusný príspevok J. Uhra* (J. Uher hozzászólása).

51 SNA, f. ÚV KSS, zas. ÚV KSS 12. 3. 1969. *Diskusný príspevok Š. Mikulčíka* (Š. Mikulčík hozzászólása), k. č. 1885.

52 Štefanský, 1992a. 133., 140. Bővebben lásd: SNA, f. ÚV KSS, zas. ÚV KSS 12. 3. 1969. *Diskusný príspevok J. Rozborila* (J. Rozboril hozzászólása), k. č. 1885.

53 *Diskusný príspevok J. Rozborila*, k. č. 1885.

54 Doskočil, 2006. 207–208.

Mindazonáltal nem csak a konzervatívok álltak a CSKP politikai spektrumának baloldalán. Létrejött egy *baloldali radikálisokból* vagy *ultrabaloldali szektásokból* álló frakció. A cseh országrészben a párton belül létrehoztak egy úgynevezett „baloldali frontot”. „Sziklaszilárd” dogmatikusok, ortodox sztálinisták, az állandó osztályharc támogatói – akiknek gondolatvilága megragadt valahol a 20. század ötvenes éveiben – alkották ezt a csoportosulást. Ahogy a legtöbben a konzervatív szárnyból, közülük is sokan komoly szerepet játszottak a politikai perek előkészítésében és lebonyolításában az 1950-es évek első felében. Viszonylag kevesen voltak, de nagyon veszélyesek, mivel erőteljesen támogatták őket a megszálló szovjet hadsereg parancsnoki állományából, s ebből kifolyólag fenyegetést jelentettek a CSKP összes többi politikai szárnyára nézve – beleértve a „realistákat”, de potenciálisan még a konzervatívokat is. Ennek az irányzatnak a jelentősebb képviselői: Vilém Nový, Karel Mestek, Jaromír Hrbek, Emanuel Famíra, Jaroslav Trojan, Soňa Penningerová, a prágai Libeňből származó kommunisták, akik Josef Jodasa körül csoportosultak, illetve az ostravai Jaromír Borovják vezette csoport.⁵⁵

Szlovákiában ez a szárny csak a Varsói Szerződés csapatainak 1968. augusztusi katonai bevonulása után kezdett el formálódni. Erre a szárnyra jellemző volt, hogy keményen bírálták még a konzervatív Bilákat is, mert nem vett részt az SZLKP 1968. augusztusi rendkívüli kongresszusán, ahol – legalábbis véleményük szerint – „olyan támogatást kaptak a küldöttektől, amely sokkal kedvezőbb helyzetet eredményezhetett volna a párt vezető szerveinek összetételében”.⁵⁶ Néhány hónappal később, 1968 végén létrehozták a *kommunisták-internacionalisták* csoportját, de nem szereztek nagyobb befolyást a szlovák politikai életben. Politikai elképzeléseikről mindössze egyetlen dokumentum tanúskodik: *A kommunisták-internacionalisták 1969. december 13-i kovarci [Kovarce] gyűlésén elfogadott határozat*, amelyben különösen nagy figyelmet szenteltek annak, hogy ugyanezen a helyen, egy évvel korábban már tartottak egy gyűlést.

Az említett határozatból kiolvasható, hogy a kommunisták-internacionalisták teljes mértékben támogatták a CSKP KB 1969. szeptemberi ülésének határozatait, amelyek elindították a jobboldali-oppportunista erők elleni kompromisszum nélküli harcot, de egyben sajnálattal konstatálták, hogy „a gyakorlati eredmények Szlovákiában valójában minimálisak”. Majd így folytatták: „Egy sor alapvető kérdésben a CSKP KB határozatának gyakorlati megvalósításakor kompromisszumra törekszünk. Hogyan másképp lehetne magyarázatot adni arra, hogy azok az erők, amelyek 1968. január után az ellenforradalom élén álltak Csehszlovákiában, a mai napig magas tisztségeket töltenek be?”⁵⁷ Manapság számunkra már teljesen világos, hogy ezen „erők” közé sorolták Husákot – aki 1968. január és június között a demokratizálódási folyamat vezetője volt Szlovákiában –, csakúgy, mint „realista” követőit is. Később, amikor a realisták és a konzervatívok egyesülésével létrejött a „normalizáció” időszakának politikai garnitúrája, a kommunisták-internacionalisták irányzatát teljes

55 Uo. 70–71.

56 Štefanský, 1992b. 367–368.

57 Uo. 553–555.

mértékben semlegesítették. Leginkább úgy, hogy szinte mindenkit – mivel többnyire idős, a munka világából már kikerült ember voltak – az SZLKP lakóhelyi és körzeti szervezeteibe helyezték át, ahol elveszítették minden korábbi befolyásukat.

A Varsói Szerződés hadseregeinek csehszlovákiai bevonulását, de még inkább az 1968. augusztus 26–28-i rendkívüli kongresszust követően az SZLKP – társadalmi és politikai összetételéből adódóan – készen állt az év elején megkezdett demokratizálódási folyamatok folytatására. Ugyanakkor a Csehszlovákia területét megszálló szovjet hadsereg hosszan tartó jelenléte, a szovjetbarát konzervatív-dogmatikus erők nagyarányú újjáéledése, illetve Husák személyes ambíciói – hogy mindenáron ő legyen Csehszlovákia vezetője – intenzív politikai differenciálódáshoz vezettek, ami teljes mértékben aláásta a párt korábbi egységét. Mindezen körülményekből, valamint abból kifolyólag, hogy a szövetségi alkotmány bevezetése jelentős mértékben csökkentette a politikai feszültséget Szlovákiában, a szovjet vezetők igényeit – hogy az ő elképzelésüknek megfelelően „normalizálják” a helyzetet Csehszlovákiában – messzemenően figyelembe vevő Gustáv Husák körül tömörülő, úgynevezett „realisták” váltak a párt meghatározó politikai áramlatává. A Szlovák Kommunista Párt végül ily módon egy olyan politikai szervezetté alakult, amely a „normalizáció” ösztönzője és elősegítője lett a Csehszlovák Kommunista Párton belül és egész Csehszlovákiában.

A társadalom reakciói

Mint ahogyan azt már korábban bemutattuk, az Alexander Dubček vezetete CSKP-reformvezetés helyzete rendkívül bonyolulttá vált 1968 augusztusa után. Megoldhatatlan helyzetbe kerültek, mivel a január utáni reformok egy részét úgy akarták megmenteni, hogy egyszerre teljesítik a társadalom igényeit, ugyanakkor nem haragítják magukra a szovjet vezetőket. Csakhogy Csehszlovákia lakosságát a szovjet hadsereg kivonulásával és a demokratizálódási folyamat folytatásával lehetett volna megnyugtatni, amit azonban „január emberei” nem tudtak megadni. A „szélsőségek nélküli reformok” koncepciója szintén elvesztette jogosultságát, mert kizárólag a szovjet vezetés dönthetett arról, hogy pontosan mi számít „extrémnek”. Amikor Dubček valamiben meg akart felelni a szovjet igényeknek, olyan erővel kellett szövetkeznie, amelyek ezeket az érdekeket védték és támogatták a CSKP vezetésén belül. Következésképpen a „realistákkal” és a konzervatívokkal kellett együttműködnie, de ez odavezetett, hogy mint reformkommunista egyre inkább távolodott a radikális reformszárnyhoz tartozóktól és a civil társadalomtól. Mindenekelőtt a cseh értelmiségiek – tudósok, művészek és újságírók – nem értették meg, hogy Dubček szerfelett nehéz helyzetbe került: mi több, egyenesen úgy vélték, hogy szabadon és közvetlenül ellenszegülhet a szovjet szuperhatalomnak. Nem értették meg, hogy a szovjet érdekek megvalósításának legnagyobb akadályát Csehszlovákiában – minden bonyodalom ellenére – maga Dubček és az ő reformer hívei jelentették.

Hasonló volt a helyzet azokban a cseh és szlovák üzemekben és gyárakban, amelyeket Dubček 1968. november első felében meglátogatott. Miként arról

beszámolt: „Elkeseredtem, amikor láttam, hogy sokan nem értik a helyzet bonyolultságát. Ugyan még mindig támogattak minket, de ezzel egyidejűleg undorodtak a szovjeteknek tett engedményektől. Sok ember úgy csinált, mintha az ország nem lenne megszállva, mintha bármit megtehetnénk, amit csak akarunk. Erősödött a természetes, őszinte kommunikáció hiánya.”⁵⁸

A CSKP reformvezetésének nagyfokú támogatása helyébe idővel a lakosság részéről a folyamatosan növekvő szovjet nyomással szembeni demonstráció lépett. Akárcsak az augusztusi invázió utáni időszakban, most is elsősorban a fiatalok voltak aktív. A fiatalok sokkal határozottabban reagáltak, mert tisztában voltak azzal, hogy a jövőjükről van szó. 1968. október 16-án körülbelül háromszáz diák tüntetett Pozsonyban, akik a Csehszlovákia és a Szovjetunió közötti, a szovjet hadsereg ideiglenes csehszlovákiai jelenlétéről szóló szerződés aláírása ellen tiltakoztak. Követelték, hogy az SZLKP KB funkcionáriusai hallgassák meg őket. Elénekeltek a *Kto za pravdu horí* (Aki az igazságért ég) című himnikus dalt, valamint a tömegtájékoztató eszközökben megnyilvánuló cenzúrát, a Szovjetuniót és a szovjet hadsereget elítélő jelszavakat skandáltak.⁵⁹

1968. október 28-án sokkal nagyobb méretű megmozdulásokra került sor, amelyeket a Csehszlovák Köztársaság létrejöttének ötvenedik évfordulója alkalmából szerveztek. Ezeknek elsősorban nemzeti jellegük volt, de a résztvevők kifejezték szovjetellenes érzéseiket is, valamint hogy elutasítják a szovjet hadsereg csehszlovákiai tartózkodásáról szóló szerződést. A tüntetések Prágában kezdődtek, de rövid idő alatt áterjedtek Szlovákiába is. Ugyanazon a napon este Pozsonyban újra 300–350 fiatal gyűlt össze, akik szovjetellenes jelszavakat kiabáltak, és ismételten hangoztatták: elutasítják, hogy a szovjet hadsereg Csehszlovákiában tartózkodjon. Másnap viszont már 1500–2000 főnyi tömeg vonult a pozsonyi utcákon, a résztvevők a csehszlovák állami és pártvezetőket éltették, és egyben támogatásukra szólítottak fel. Egy nappal később, vagyis október 30-án, Zsolnán (Žilina) szintén demonstrációt tartottak, amelyen a Közlekedési Főiskola körülbelül 1200–1500 hallgatója vett részt, itt is szovjetellenes jelszavak hangzottak el.

Pozsonyban a biztonsági erők, amelyek akcióit a Nemzetbiztonsági Testület (Zbor národnej bezpečnosti, ZNB) Kerületi Főparancsnoksága koordinálta, felléptek a tüntetők ellen. 1968. október 25-től 29-ig 50 százalékos készültséget rendeltek el a városban, majd október 29–30-án már teljes készültségbe helyezték a Közbiztonság (Verejna bezpečnost, VB, 1947 és 1991 között ez volt a rendőrség elnevezése) Városi Parancsnokságának minden tagját. A járőrszolgálatot a Népi Milícia (Ľudové milície) 150 tagjával erősítették meg, és mindegyik váltásba bekeült a Csehszlovák Néphadsereg negyven katonája. 1968. október 29-én Svobodának, a CSSZSZK elnökének pozsonyi útja miatt 558 rendőrt, 70 katonát és 150 milicistát állítottak szolgálatba. Minthogy ezek a biztonsági erők nem tudták kezelni

58 Dubček, 1998. 233.

59 SNA, f. ÚV KSS, zas. P ÚV KSS 11. 11. 1968. *Správa o narušovaní verejného poriadku v dňoch výročia vzniku ČSR a výročia Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie* (Jelentés a közrend megzavarásáról a Csehszlovák Köztársaság megszületése és a nagy októberi szocialista forradalom kitörése évfordulójának napjaiban), k. č. 1215.

a pozsonyi főpályaudvaron kialakult helyzetet, a Népi Milícia létszámát 150-ról 250 főre, a Csehszlovák Néphadsereg szolgálatot adó állományát 70-ről 500 főre emelték. A rendőri egységeket újabb 67 fővel erősítették meg, a nyugat-szlovákiai kerületekből vezényeltek át embereket.⁶⁰

Nagyobb arányú szovjetellenes megnyilvánulásokra került sor több városban a nagy októberi szocialista forradalom évfordulóján, amelyet november 7-én ünnepeltek meg a szocialista Szlovákiában. A demonstrációk már november 5-én kezdetüket vették, legelőször Zsolnán. Körülbelül 21:25-kor a Közlekedési Főiskola Hlíný lakótelepen lévő kollégiumánál több mint ötszáz diák gyűlt össze, akik aztán tömegesen a városba mentek. A felvonulás alatt nyolc szovjet zászlót téptek le az oszlopokról. Másnap a pozsonyi Szlovák nemzeti felkelés terén szintén letépték és elégették a szovjet lobogókat a fiatalok. A rendőrség négy 16 és 23 év közötti elkövetőt fogott el. Az incidensről szóló dokumentumban igencsak csalódott hangnemben jegyezték meg: *„Ezeket a tetteket az arra járó állampolgárok passzívan figyelték, miközben arról sincs tudomásunk, hogy a lakosok közül bárki aktívan fellépett volna az elkövetők jogellenes cselekedeteivel szemben.”*⁶¹ 1968. november 6–7. éjjelén, Eperjesen (Prešov) a helyi P. J. Šafárik Egyetem Pedagógiai és Filozófiai Karának körülbelül négyszáz hallgatója tüntetett. A felvonulás élén csehszlovák zászlót vittek, és Samo Chalupka költő *Mor ho!* (Öld meg!) című híres versét szavalták. Amikor elhaladtak a szovjet katonák emlékműve mellett, ökölbe szorított kézzel fenyegetőztek. Az idézett jelentésben szerepelnek a szervezők nevei is: Vladimír Müller, Ján Titko, Marián Varga és Vladimír Dóner.

1968. november 7-én a demonstrációk központja ismét Pozsony volt. Körülbelül 19:40-kor a Gottwald téren (ma Szabadság tér) csaknem négyszáz fiatal gyülekezett, s égő gyertyával a kezükben átvonultak a Szlovák nemzeti felkelés tere. A menet létszáma fokozatosan 2500–3000 főre duzzadt. Néhányan ismét letépték és megsemmisítették az oszlopokon lévő szovjet lobogókat, miközben a járőr-szolgálatos rendőri egységeknek azt kiabálták, hogy „gestapósok”. A rendőrség tagjai gumibotot használtak, de nem tudták széttaszlatni a tömeget. A járdákon álló lakosok nem fordultak a tüntetők ellen, pont ellenkezőleg, többször hangot adtak szimpátiájuknak. 21:30-kor nagy számban gyülekeztek fiatalok az SZLKP Nyugat-szlovákiai Kerületi Bizottságának épülete előtt, amely a pozsonyi pályaudvar alatt, a Žabotova utcában helyezkedett el. Itt elkecseregett harcra került sor, amelynek során a tüntetők követek hajigáltak a rendőrökre, akik pedig gumibotjaikkal kezdtek ütlegelni mindenkit. Végül a demonstrálók ellenállását vízágyúkkal törték meg, de ez korántsem vetett véget az általános elégedetlenségnek: sem a Szlovák nemzeti felkelés terén, sem pedig a Štúr és a Klemen utcákban.

Már egy nappal azelőtt a Nemzetbiztonsági Testületet Városi Parancsnoksága 22 személyt állított elő, akik közül négyet az ügyész beleegyezésével tartottak fogva. A szovjet típusú szocializmus klasszikus-dogmatikus koncepciójának érdekesen ellentmond, hogy a munkások és földművelők mintaállományának számító Cseh-

60 Uo.

61 Uo.

szlovákiában az előállított személyek fele, vagyis tizenegyen munkások voltak. Másnap (november 7-én) Pozsonyban 28 embert fogtak le, akik között tíz munkás, hat ipari tanuló, kilenc diák és három „egyéb” volt. A hatóságok hasonló cselekedeteket jegyeztek fel Nagyszombatban (Trnava), Kassán (Košice), Nagymihályban (Michalovce), Poprádon, Liptószentmiklóson (Liptovský Mikuláš), Léván (Levice), Nyitrán (Nitra), Szencen (Senec) és Trencsénben (Trenčín). Körülbelül 250 zászlót semmisítettek vagy rongáltak meg, amelyeknek döntő többsége szovjet lobogó volt.⁶²

Az SZLKP vezetése a november 19–20-i KB-ülésem foglalkozott a tüntetésekkel. Meglepő módon Gustáv Husák békülékeny hangnemet ütött meg, és bizonyos mértékig megértést tanúsított a tüntetők iránt, amikor kijelentette: *„Senki sem akar itt bűnügyi eljárást (...), és nem tudom, miféle megtorlást, de látjátok, hogy mire megyünk szép szóval. (...) Amíg kormányzunk, politikailag harcolni fogunk ezekkel a tendenciákkal.”*⁶³ Egyben hangsúlyozta, hogy szerinte a hazai és a külföldi szocialistaellenes erők kihasználták a jóindulatú fiatal fiúkat és lányokat, s jó lenne, ha ezt ők is tudatosítanák magukban. Végül azonban azzal fenyegetődött, hogy az SZLKP és a Szlovák Szocialista Köztársaság (SZSZK) kormánya egyaránt ragaszkodni fog a jogszabályok betartatásához és tiszteletben tartásához, és annak, aki megszegi azokat, akár egyénileg, akár a különböző tömeges demonstrációk és rendbontások során, számolnia kell azzal, hogy érvényre juttatják a törvényt. Még akkor is, ha *„azt fogják kiabálni, hogy ez visszatérés a Novotný-féle időkhöz, vagy másképp magyarázzák (...), minden önkényességre és törvénysértésre ilyen módon kell válaszolni. Ez így van minden civilizált államban.”*⁶⁴

A feszült politikai légkörben, amely a „Smrkovský-ügy” után alakult ki Csehszlovákiában, 1969. január 16-án Prága központjában felgyújtotta magát Jan Palach, a Károly Egyetem Filozófiai Karának hallgatója. Áldozatvállalása sokkolta az egész országot. Az eset szörnyű csalódottságról árulkodott, amely leginkább a fiatalság körében volt megfigyelhető, mivel a politikai rendszer lassan, de biztosan távolodott az 1968. januári ideáktól. Palach búcsúlevelében követelte a cenzúra azonnali eltörlését és a *Správy* (Hírek) című napilap – amely lényegében a szovjet megszállók és csehszlovák kiszolgálói propagandaeszköze volt – terjesztésének betiltását. Palach tragikus tette mély hatást gyakorolt az egész csehszlovák társadalomra, és ismét rendkívül kiélezte a politikai feszültséget az országban.

1969. január 20-tól a köztársaság minden nagyobb városában a diákok gyűlésekkel és felvonulásokkal tisztelegtek Palach emléke előtt. A legbátrabbak az egyetemi központokban éhségsztrájkba kezdtek, azt akarva, hogy a kormány teljesítse Palach követeléseit és folytassa az 1968 januárjában megkezdett demokratizálódási folyamatot. A pozsonyi Comenius Egyetem előcsarnokában is 19 hallgató folytatott éhségsztrájkot: Milan Adamčiak, Miroslav Babušek, Gusto Dobrovodský, Peter Dobrovodský, Stano Filla, Zlatica Grznárová, Peter Hysko, Ivan Korman, Ján Kovář, Fedor Lajda, Jozef (Dodo) Lietavec, Jana Plichtová, Mária Rovná,

62 Uo.

63 SNA, f. ÚV KSS, k. č. 1882.

64 Uo.

Vladimír Segeš, Bohuš Slezák, Dora Šebestová, Eva Šimová, Oleg Tatarka és Dana Viestová. Fejük fölött egy olyan plakát lógott, amely Gusto Dobrovodský egyik versét tartalmazta:

Ez a virág benzintől illatozott
és nem engedte kitépetni magát ebből a földből,
és így fekszünk itt
várva,
amíg kiszárít minket a nap,
amíg VALAKI
VALAHOL
VALAMIT..."

A vers alatt pedig egy idézet Jan Palachtól:

„GYÚJTSUNK FÁKLYÁKAT, S ÉBRESSZÜK FEL AZ EMBEREKET ÁLMUKBÓL!”⁶⁵

1969. január 25-én, azon a napon, amikor Palachot eltemették, országszerte befejezték az éhségsztrájkot.

Nem sokáig váratott magára a szovjet vezetés, illetve a többi szocialista ország pártjainak, valamint a csehszlovák fundamentalista-dogmatikus kommunistáknak a reakciója. Nyugtalanította őket, hogy az ellenséges erőknek ismét feszült politikai légkört teremtettek Csehszlovákiában, hogy szovjetellenes hangulatot keltsenek, illetve hogy megnehezítsék a politikai és a közélet „normalizációját”. A szövetségi kormánynak, annak ellenére, hogy szoros kapcsolatot épített ki a diákok képviselőivel és kifejezte: tiszteletben tartja a hallgatók azon kívánságát, hogy Palachot méltó módon temessék el, a szovjet igényeknek is meg kellett felelni. Ezért megakadályozta, hogy a diákok – akkoriban teljesíthetetlennek minősülő – követeléseit elfogadják, és kijelentette, hogy minden állami szervnek következetesen fel kell lépnie a törvényes rendet megsértő személyek ellen. Mindezzel összefüggésben a kormány 16 nyugati újságíróat kiutasított az országból, és arra kötelezte a belügyminisztériumot, hogy tegyen meg minden szükséges lépést a rend fenntartása érdekében.

A Szlovák Szocialista Köztársaság kormánya a szövetségi kormányhoz hasonló álláspontot alakított ki. Az 1969. január 19-én kiadott nyilatkozatában még sajnálkozását fejezte ki Palach tette miatt, de egyben hangsúlyozta, hogy cselekedete nem adhat ürügyet a zavargásokra. A kormány határozottan kijelentette: bármilyen eszközzel fenntartja a nyugalmat. Matej Lúčan oktatásügyi miniszter tárgyalt a rektorokkal és dékánokkal, hogy biztosítsák az oktatás folytonosságát; ugyanakkor azzal is fenyegetett, hogy zavargások esetén felfüggeszti a tanítást. A biztonsági erőknek meg kellett védeniük a fontosabb épületeket és objektumokat, mindenek-

65 A szerző erről az akcióról Vladimír Segeš történeztől értesült, aki részt vett a Comenius Egyetem előcsarnokában tartott, 1969. január 20-án kezdődő éhségsztrájkban.

előtt a többi szocialista ország konzulátusait. Pozsonyban a Nemzetbiztonsági Testület, a Népi Milícia és a Csehszlovák Néphadsereg egyenruhás egységei járőröztek. Jogukban állt, hogy minden felvonulásra irányuló próbálkozást csírájában elfojtsanak és a transzparenszeket megsemmisítsék. A Szlovák Szocialista Köztársaság kormányának elnöksége egyidejűleg rendelkezett azzal a joggal, hogy szükség esetén betiltson bármiféle demonstrációt. Ján Janovicot és Ladislav Kompišt, a kormány tagjait Nyitrára és Zsolnára küldték, mivel ezekben az egyetemi városokban korábban diákmegmozdulások zajlottak.⁶⁶

Az üggyel kapcsolatban meg kell még említeni, hogy 1969. április 11-én, Kassán, a Felszabadítók terén, a megszállás elleni tüntetésen a szécsmezei (Sečovská Polianka) Michal Leučík (más cseh vagy szlovák forrás Lefčíket ír), aki éppen kötelező katonai szolgálatát teljesítette Őrmezőn (Strážske), szintén felgyújtotta magát. A kórházban halt meg. A Palach cselekedetére adott tragikus reakciót az állambiztonsági hatóság húsz évig eltitkolta, s a mai napig nem ismertek a részletei. Az orvosoknak, a szemtanúknak és Michal Leučík hozzátartozóinak megtiltották, hogy az esetről beszéljenek, ráadásul a kórház ambuláns naplójából is eltűntek a vonatkozó bejegyzések.⁶⁷

Az utolsó nyílt ellenszenv-megnyilvánulásokra a csehszlovák társadalom részéről az 1968. augusztus és 1969. április közötti időszakban a stockholmi jégkorong-világbajnokság idején került sor. 1969. március 28-án, a döntőben a csehszlovák válogatott 4:3-as győzelmet aratott a szovjet csapat ellen. A hatalmas örömmel, hogy legalább a sportban sikerült győzelmet aratni a szovjet agresszorok felett, hatvankilenc városban – összesen félmillióan – adtak nyíltan hangot. Csak a prágai Vencel téren 150 ezer ember ünnepelt.⁶⁸

Pozsonyban már a szovjetek elleni első győztes mérkőzést követően (1969. március 21. Csehszlovákia–Szovjetunió 2:0) körülbelül 2500 ember gyűlt össze a Šafárik téren, akik a „*Ruszkik haza!*” és más hasonló jelszavakat skandáltak. A Nemzetbiztonsági Testület Városi Parancsnoksága öt embert állított elő, akik közül négyen a Szlovák Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Karának diákjai voltak.⁶⁹ Mivel attól tartottak, hogy a második csehszlovák–szovjet mérkőzést követően újabb tiltakozások robbanhatnak ki, a következő intézkedéseket hozták. A Nemzetbiztonsági Testület minden pozsonyi alakulatánál teljes készenléti állapotot rendeltek el, a szolgálatban lévő rendőrségi alakulatokon kívül 415 főből álló tartalékos egységet is felállítottak. A szovjet hadsereg pozsonyi főparancsnoksága épületének védelmére ötven rendőrt küldtek ki. A nyugat-szlovákiai kerület járásaiból további száz főt vezényeltek át Pozsonyba. Készenléti állapotba helyezték a Népi Milícia száz tagját is. A Csehszlovák Néphadsereg, a Tűzoltó Egyesület és a Nemzetbiztonsági Testület

66 Rendek, I. 104.

67 Kováč, 1999.432.

68 Doskočil, 2006. 99.

69 SNA, f. ÚV KSS, zas. P ÚV KSS 31. 3. 1969. *Správa o priebehu udalostí na Slovensku v súvislosti s hokejovými zápasmi medzi ČSSR a ZSSR v dňoch 21. 3. 1969 a 28. 3. 1969* (Jelentés a CSSZSZK és a Szovjetunió közötti 1969. március 21-i és március 28-i jégkorong-mérkőzésekkel kapcsolatos szlovákiai események alakulásáról), k. č. 1225.

olyan motoros járműveket és egyéb műszaki eszközöket biztosított, amelyeket be lehet vetni a tüntetők elleni harcban. A különböző akciók koordinálása érdekében a pozsonyi Nemzetbiztonsági Testület Városi Parancsnokságán belül egy külön stábot hoztak létre.⁷⁰

A fegyveres erők vezetői nem tévedtek. Miután a csehszlovák jégkorong-válogatott másodszor is legyőzte a szovjeteket, az esti órákban az összes pozsonyi diákkollégiumból kirajzottak a fiatalok, s a felfokozott hangulatban egyenesen a Szlovák nemzeti felkelés tere felé vették az irányt. Különösen látványos volt a Hegyi parknál (Horský park) lakó hallgatók vonulása. A park és a Štefánik utca között egy meredek sziklás rész található, ezért Miro Stanovský nem hivatalos diákvezető irányításával a hallgatók felsorakoztak az egyetlen biztonságos útvonalnak számító Mély úton (Hlboká cesta), mégpedig úgy, hogy mindenki egy égő újságot vagy valamilyen égő papírt tartott a kezében – a menet az éjszaka sötétjében úgy nézett ki, mint egy tüzes folyó. Mindeközben a város lakói nyitott ablakaikból hangosan skandálva köszöntötték a diákokat. A Szlovák nemzeti felkelés terén hamarosan húszezren gyűltek össze, elsősorban főiskolai hallgatók, akik szórakoztató pirotechnikai eszközöket, az akkoriiban „kalóznak” nevezett petárdákat robbantgattak nagy mennyiségben. A tömegközlekedést leállították, és számos, fiatalokkal teli személygépkocsi körözött Pozsonyban, az autók dudájukkal elviselhetetlen zajt csaptak az egész városban.⁷¹

A demonstráció hatszáz legbátrabb résztvevője elvonult a szovjet hadsereg pozsonyi főparancsnoksága elé, a Miletic utcába, és szovjetellenes jelszavakat kezdtek el skandálni. Szinte megállás nélkül jöttek az újabb tüntetők, s így 22:15-kor már körülbelül tízezeren voltak. Mivel most már közvetlenül a szovjet főparancsnokság épületét fenyegették, a rendőrség 415 és a polgári védelem 20 tagját, illetve két vízágyút vezényeltek a helyszínre. Mivel a tömeg nem reagált az utasításokra, hogy oszljon szét, a biztonsági egységek elkezdtek kiszorítani a demonstrálókat a helyszínről. Erre a tüntetők kövekkel dobálták meg a rendőröket, miközben azt kiabálták, hogy „gestapósok” meg „élősködők”, amire ők gumibotokkal és vízágyúkkal válaszoltak. Az összecsapásokban 32 rendőr sebesült meg, az idézett dokumentum a sérült tüntetők számát viszont nem említi. A rendet 1969. március 29-én, éjjel után húsz perccel állították helyre. A Nemzetbiztonsági Testület Városi Parancsnokságára 19 embert vittek be.⁷²

Pozsonyon kívül más nyugat-szlovákiai városokban is hasonló akciókra került sor: Nyitrán (500 diák, többségük a Mezőgazdasági Főiskola hallgatója), Nagyszombatban (150 diák, elsősorban a Comenius Egyetem Pedagógiai Karáról), Vág-sellyén (Šala, 500 fő), Trencsénben (300 fő), Vágújhelyen (Nové Mesto nad Váhom, 200 fő), Trencsénteplicen (Trenčianske Teplice, 300 fő), Óturán (Stará Turá, 100 fő).

70 Uo.

71 Jelen tanulmány szerzője, aki akkoriban diák volt, szintén részt vett a pozsonyi tüntetéseken és a Mély úton (Hlboká cesta) végigvonuló „tüzes menetben” is.

72 SNA, f. ÚV KSS, zas. P ÚV KSS 31. 3. 1969. *Správa o priebehu udalostí na Slovensku v súvislosti s hokejovými zápasmi medzi ČSSR a ZSSR v dňoch 21. 3. 1969 a 28. 3. 1969* (Jelentes a CSSZSZK és a Szovjetunió közötti 1969. március 21-i és március 28-i jégkorong-mérkőzésekkel kapcsolatos szlovákiai események alakulásáról), k. č. 1225.

A közép-szlovákiai települések közül Zsolna utcáin kétezren, főképpen a Közlekedési Főiskola hallgatói tüntettek; Besztercebányán hétszázán, elsősorban a Pedagógiai Kar hallgatói szerveztek tiltakozó menetet; Zólyomban (Zvolen) ötszázán, zömmel az Erdészeti és Faipari Főiskola diákjai; és Turócszentmártonban (Martin) százötvenen – nagyrészt a Comenius Egyetem Orvostudományi Karáról érkező hallgatók – demonstráltak. A kelet-szlovákiai területen a legnagyobb tiltakozásra Szlovákia második legnagyobb egyetemi központjában, Kassán került sor. Itt körülbelül 1200 diák, fáklyával a kezében megállította a forgalmat a belvárosban, majd fáklyákkal és kövekkel megdobálták a rendőrség egységeit. A rendőrök közül ketten súlyosan megsérültek, egyikük többnapos kórházi kezelésre szorult. Két tüntető komolyabb sérülést szenvedett, amikor a gumibotolás elől menekülő tömeg eltaposta őket. Eperjesen közel háromszáz fiatal – elsősorban a Šafárik Egyetem hallgatói – tüntetettek, de itt komolyabb rendbontásra nem került sor.⁷³

Annak ellenére, hogy Szlovákiában a tüntetések 1969. március végén nem voltak olyan nagy méretűek és kiterjedtek, mint a köztársaság cseh részeiben, sokkal drámaibban zárultak, mint a prágaiak. A biztonsági erők fellépése már előre vetítette a „normalizált” rezsim évtizedekig folytatott gyakorlatát. Jól mutatja a rendőrségi beavatkozások keménységét például a sebesült rendőrök száma is: a szlovák területeken 34, míg a cseh részekben csak 17 fő. Ugyanígy az előállítottak száma is aránytalanul magas volt: csak Pozsonyban 19 embert tartóztattak le, míg az egész Cseh Szocialista Köztársaságban 20 embert vittek be! Ez is azt bizonyítja, hogy a „normalizáció” Gustáv Husák, a SZLKP KB első titkára vezetésével sokkal határozottabban és gyorsabban zajlott Szlovákiában, mint a cseh ország részben. Néhány hét múlva ennek többek között az lett az egyik következménye, hogy a CSKP KB 1969. április 17-i ülésén Husákot a CSKP KB első titkárává választották. Sokatmondó volt, hogy a tisztségéről lemondó Alexander Dubček helyett.⁷⁴

Fordította: Krajcsír Lukács

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

SNA
Slovenský národný archív (Bratislava)

2. Kiadott források és szakirodalom

Čomaj-Vereš
1990 Čomaj, Ján – Vereš, Július: *Čo nebolo v novinách. August 1968*. Bratislava, 1990.

⁷³ Uo.

⁷⁴ Husák első titkárrá való megválasztásának körülményeiről bővebben: Sikora, 2013. 113–130.

Doskočil

2006 Doskočil, Zdeněk: *Duben 1969. Anatomie jednoho mocenského zvratu*. Brno, 2006.

Dubček

1998 Dubček, Alexander: *Nádej zomiera posledná*. Bratislava, 1998.

Kováč

1999 Kováč, Dušan a kol.: *Kronika Slovenska 2. Slovensko v dvadsiatom storočí*. Bratislava, 1999.

Londák–Sikora–Londáková

2002 Londák, Miroslav – Sikora, Stanislav – Londáková, Elena: *Predjarie. Politický, ekonomický a kultúrny vývoj na Slovensku v rokoch 1960–1967*. Bratislava, 2002.

Mlynář

1990 Mlynář, Zdeněk: *Mráz přichází z Kremle*. Praha, 1990.

Pauer

2004 Pauer, Jan: *Praha 1968. Vpád Varšavské smlouvy. Pozadí – plánování – provedení*. Praha, 2004.

Plevza

1991 Plevza, Viliam: *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril*. Bratislava, 1991.

Reiman

2002 Reiman, Michal: Setkání s Alexandrem Dubčekem ve Vídni v listopadu 1988. In: *Sou-
dobé dějiny*, 9. (2002) 1. sz. 136–146.

Rendek

Rendek, Ignác: *Spomienky účastníka prác na čs. federácii*. [Kézirat, a szerző tulajdonában.]

Rok šedesátý osmý

1969 *Rok šedesátý osmý v usneseních a dokumentech ÚV KSČ*. Praha, 1969.

Sikora

2008 Sikora, Stanislav: *Rok 1968 a politický vývoj na Slovensku*. Bratislava, 2008.

2013 Sikora, Stanislav: *Po jari krutá zima. Politický vývoj na Slovensku v rokoch 1968–1971*. Bratislava, 2013.

Šimečka

1984 Šimečka, Milan: *Obnovení pořádku*. Londýn, 1984.

Štefanský

1992a Štefanský, Michal: Invázia, okupácia a jej dôsledky. In: *Slovenská spoločnosť v krízov-
ých rokoch 1967–1970. Zborník štúdií*. Zv. III. Bratislava, 1992. 175–206.

1992b Štefanský, Michal: *Slovensko v rokoch 1967–1970. Výber dokumentov*. Bratislava, 1992.

2008 Štefanský, Michal: Rokovania o rozmiestnení sovietskych vojsk na území Českoslo-
venska (august – október 1968). In: *Vojenská história*, 12. (2008). 1. sz. 93–107.

Vondrová–Navrátil

2001 Vondrová, Jitka – Navrátil, Jaromír: *Komunistická strana Československa. Prameny
k dějinám československé krize v letech 1967–1970*. Zv. 9/3. *Kapitulace (srpen – listopad
1968)*. Brno, 2001.

STANISLAV SIKORA
SLOVAKIA AFTER THE PRAGUE SPRING

THE CHANGES IN THE COMMUNIST PARTY OF SLOVAKIA AND THE SLOVAK SOCIETY
(AUGUST 1968 – APRIL 1969)

The author analyses the situation that established after the military intervention in Slovakia on 20th August 1968. He refers to the period from the beginning of the occupation till April 1969 as a transitional period, when the reformers are still trying to restore the Prague Spring acquis, however, in the meantime, “normalisation” - in line with the Soviet interests - were about to start, which stood for the legitimacy of the occupation. Gustáv Husák, who was elected to become the leader of the Communist Party of Slovakia during the initial days of the occupation, came first to “normalise” the Slovak territories by the Spring of 1969, then later - for this achievement - he wins the first secretary position in the Communist Party of Czechoslovakia. By processing archives, the study reconstructs the role of Husák first in the Slovak, secondly the Czechoslovak party membership’s political polarisation: how he hindered the rescue of the reforms and how he served the Soviet interests in order to take the power in the end. In the second half of the study the author reveals how the Slovak society reacted on the so called normalization policy.

Ára: 600 Ft

Előfizetőknek: 500 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2018-as évfolyamának megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

25nka
Nemzeti Kulturális Alap